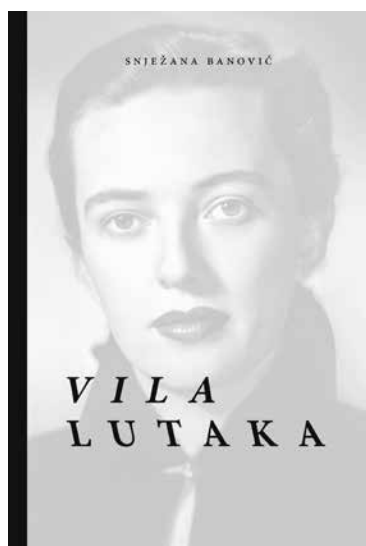


HRVOJE IVANKOVIĆ

U zaborav zatočene kazališne heroine



SNJEŽANA BANOVIĆ

Vila lutka

Hrvatski centar ITI, 2024.

Knjiga *Vila lutka* specifičan je nastavak temeljitog istraživanja povijesti Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu kojemu se Snježana Banović posvetila posljednjih petnaestak godina. Rezultate toga rada objelodanila je u dvjema knjigama eseja koje su posvećene HNK-u i ljudima koji su u njemu djelovali: *Službeni izlaz* (djelomično) i *Kazalište krize* (gotovo

potpuno), ali i u dvjema kapitalnim monografskim studijama: *Država i njezino kazalište*, posvećenoj djelovanju HNK-a (tada Hrvatsko državno kazalište) u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske te *Kazalište za narod*, fokusiranoj na jednako turbulentno razdoblje u povijesti te kuće, od 1945. do 1955. godine.

Obje knjige sustavno istražuju sve sastavnice djelovanja HNK-a u spomenutim razdobljima, od organizacijskog ustrojstva i produkcijskih uvjeta, preko repertoarno-estetskih odrednica, do suodnosa kazališta, društva i politike. No unatoč količini apsorbirane građe, te knjige nisu suhoparno akademsko štivo jer se, figurativno rečeno, Snježana Banović potrudila oživjeti i personalizirati povijest, dati joj ime i prezime, što će reći da je uz ljude koji su bili presudno važni za oblikovanje repertoara, estetike i najvažnijih predstava, veliku pozornost posvetila i članovima dramskog, oper(et)nog i baletnog ansambla, umjetnicima od čijeg umijeća kazalište živi, ali čije doprinose, nažalost, rijeka vremena odnese vrlo brzo nakon što napuste kazališnu pozornicu. Stoga su obje knjige bogate iscrpnim biografskim fusnotama koje nam otkrivaju brojne zanimljivosti i nepoznate ili zaboravljene činjenice te iole upućenijeg čitatelja izazivaju na daljnje istraživanje, otvarajući mu brojne intrigantne teme vezane uz rad pojedinih umjetnica i umjetnika.

Knjiga *Vila lutaka* i sama je nastala na osnovi takvih 'šlagvorta', pa u njezinih trinaest poglavlja imamo portrete četrnaest umjetnica koje su, uz dva izuzetka, od šezdesetih godina 19. do osamdesetih godina 20. stoljeća, ostavile važan trag na pozornici HNK-a. Istražujući njihove biografije, Snježana Banović upućuje na mnoge elemente koji ih povezuju, no dvije poveznice posebno je zanimaju: njihova ustrajna borba za ravnopravnost s muškim kolegama te brzi zaborav u koji su utonule nakon završetka karijere, iako je uglavnom riječ o velikim zvijezdama našega kazališta, od kojih su neke bile prisiljene napustiti pozornicu u punoj životnoj i umjetničkoj snazi.

O dubini toga zaborava svjedoče i njihova imena koja su, uz poneki izuzetak, danas poznata samo užem krugu vrsnih poznavatelja kazališne povijesti, a riječ je o Karolini Norveg, Lini Ody, Ivani Freisinger, Faniki Haiman, Greti Kraus-Aranicki, Eli Hafner-Gjermanović, Mili Popović-Mosinger, Nadi Babić, Margiti Dubajić, Zlati Lanović, Pauli Herzberger i Miri Župan te Zorki i Miladi Grund (kćerkama glasovitoga komičara Arnošta Grunda), pionirkama hrvatskoga filma koje su pred kameru stale još potkraj drugog desetljeća 20. stoljeća i jedine u ovom društvu nisu ostvarile kazališne karijere.

U Snježaninoj interpretaciji svaka od navedenih umjetnica (neke od njih nastupale su u drami, neke u operi, opereti ili baletu, a neke u više grana istovremeno) postala je potencijalnom junakinjom biografskog romana koji bi, s obzirom na množinu poticaja, umnogome prelazio okvire njihova kazališnog života, prerastajući u roman epohe.

Posljedica je to specifičnog autoričina pristupa u oblikovanju njihovih životopisa. Na prvi pogled riječ je o opširnijim enciklopedijskim natuknicama koje su rezultat temeljitih arhivskih istraživanja i donose niz vrijednih i relevantnih podataka o školovanju, umjetničkom profilu, izvedbenom stilu i najvažnijim ostvarenjima svake od portretiranih glumica, pjevačica i plesačica. No Snježana Banović jednako je tako zainteresirana i za kazališno okruženje u kojem su djelovale te za njihove privatne sudbine koje su nerijetko bile povezane s burnim političkim i društvenim događanjima, pri čemu nije zanemariva činjenica da su mnoge od njih bile židovskog, srpskog ili njemačkog/austrijskog podrijetla.

Pišući pitkim i jednostavnim stilom, uz temeljnu teatrološku fundiranost iskaza, Snježana Banović suptilno isprepliće sve te silnice: elementarne podatke o umjetničkom stvaralaštvu obogaćuje kratkim i mjerodavnim fragmentima iz kritika, opservacijama o položaju tih umjetnica u kazalištu zna dodati i anegdotalni začim, dok intrigantne priče o njihovom privatnom životu oplemenjuje blagom literarnom glazurom. Posebno je pritom zanimaju sami počeci i kazališna inicijacija koja je nerijetko podrazumijevala sukob s roditeljskim autoritetom, rizik neuspjeha, pa čak i promjenu identiteta. Druga važna komponenta je socijalni status tih žena, a on je za sve koje su morale živjeti od svoje kazališne plaće, bio u suštoj suprotnosti s njihovim umjetničkim statusom. Uvijek potplaćenije od (također slabo plaćenih) muških kolega, umjetnice iz ranijega razdoblja obrađenog u *Vili lutaka* morale su, primjerice, same nabavljati kostime i šminku, a kako institucije bolovanja praktički nije bilo, često su nastupale bolesne ili u visokom stupnju trudnoće. O uvjetima u kojima su živjele i radile zorno svjedoči slučaj Karoline Norveg, supruge Josipa Freudenreicha mlađeg, koja je rodila čak dvadeset sedmero djece, od kojih je dvadeset troje umrlo

pri porođaju ili u najranijem djetinjstvu. U novije je doba, doduše, bilo i iznimaka, poput Fanike Haiman, svestrane umjetnice i cionističke aktivistice koja je kao zvijezda zagrebačkoga kabareta za jedan vikend mogla zaraditi svoju HNK-ovsku plaću, ili Ele Hafner-Gjermanović, čiji je imućni suprug pripadao eliti međuratnoga jugoslavenskoga društva. No i nad njihovim životima lebdio je zlokobni fatum kakav je pratio mnoge umjetnice portretirane u *Vili lutaka*, od boležljive mezimice publike, Nade Babić, koja je morala završiti karijeru u 39. godini svojega ionako kratkog života, do komičarke i vječite buntovnice Paule Herzberger kojoj se ne zna ni za grob, jer je navodno ubijena potkraj četrdesetih, pri bijegu iz Jugoslavije u Italiju. Fanika Haiman je, pak, umrla od sepse izazvane ranicom zadobivenom pri spremanju objeda, dok priča o velikoj Eli Hafner-Gjermanović, u ovom društvu obožavanih i brzo zaboravljenih primadona, ima gotovo borhesovsku dimenziju: oboljela od demencije, posljednje je godine života provela na psihijatrijskom odjelu bolnice u Vrapču gdje se svaku večer pripremala za odlazak u kazalište, u čemu bi je sestre ili doktori sprečavali, izmišljajući razloge zbog kojih je predstava otkazana.

U uvodnom tekstu Snježana Banović kaže kako *Vila lutaka* nema ambiciju biti feminističkom antologijom hrvatskoga glumišta, ali tome ipak dodaje da je riječ o „nježnom mapiranju teško stečenoga ženskog mjesta u muškome svijetu našega kazališta“ te o djeliću povijesti hrvatskoga glumišta prikazanom „s prkosne, neposlušne, stoga i neočekivane, pa i prešućene i prezrene“ strane. Čini mi se da neću pogriješiti ako kažem da je u te riječi ugradila i ponešto od vlastitih iskustava bavljenja kazalištem, što dodatno objašnjava njezinu istraživačku temeljitost, ali i emotivnu prisnost kojom u ovoj knjizi pripovijeda o svojim nadarenim, prkosnim i zaboravljenim heroinama.